

Makale Bilgisi: Daş, M., Ospanova, A. (2019). Osmanlı Devleti ile Kazak Hanlığı Arasındaki Siyasi İlişkiler (XVIII. yy). DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 2, ss. 380-401.	Article Info: Daş, M., Ospanova, A. (2019). Political Relations Between the Ottoman Empire and the Kazakh Khanate (XVIII. yy). DEU Journal of Humanities, Volume: 6, Number: 2, pp. 380-401.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 05.05.2019	Date Submitted: 05.05.2019
Kabul Edildiği Tarih: 01.08.2019	Date Accepted: 01.08.2019

OSMANLI DEVLETİ İLE KAZAK HANLIĞI ARASINDAKİ SİYASİ İLİŞKİLER (XVIII. yy)¹

Mustafa DAŞ*, Akmaral OSPANOVA**

ÖZ

XVIII. yüzyıl Türk tarihinde, Osmanlı Devleti ile Kazak Hanlığı arasındaki siyasi münasebetler dikkate değer bir önem arz etmektedir. Kazak Hanı Gaib Muhammed Han'ın Kalmuk ve Rus etkisinden kurtulma amacıyla, o dönemde İslam âleminin lideri ve hamisi olan Osmanlı Sultanı III. Ahmet'e yazdığı mektupla diplomatik bir temas başlamıştı. Osmanlı Sultanı III. Ahmet'in Kazak hanına gönderdiği yazışmalar arşiv belgeleri ışığında bu temaslar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Neticede o dönemdeki siyasi sebepler ve devrin ulaşım imkanlarının yetersiz olması, iki devlet arasındaki siyasi ilişkilerin çok yakın ve yüksek düzeyde gelişmesine imkan vermemiştir. Ayrıca, bu resmi temaslar Osmanlı Devleti ile Kazak Hanlığı arasındaki ilk ve son resmi diplomatik yazışmalar olmuştur. Sunduğumuz çalışma Osmanlı Devlet Arşivi'nden alınan verilere ve modern tarihçilerinin bilimsel araştırmalarına dayanarak farklı tespitler yapmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, Kazak Hanlığı, Rusya, III. Ahmet, Gaib Muhammed, Türkistan

POLITICAL RELATIONS BETWEEN THE OTTOMAN EMPIRE AND THE KAZAKH KHANATE (XVIII CENTURY)

ABSTRACT

This article illustrates diplomatic relations between the Kazakh Khanate and the Ottoman Empire in the XVIII century. It consists of historical investigations of the

¹ Bu konu yazarın Prof. Dr. Mustafa Daş danışmanlığında yürüttüğü doktora çalışmasının bir parçasıdır.

* Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, mustafa.das@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9400-7059

** Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, ospanova_akmaral@mail.ru, ORCID: 0000-0003-2436-7109

letters of the Kazakh khan Gaib Muhammad Khan to the Sultan of Ottoman Empire Ahmet III as well as letters of Sultan Ahmet III to the Kazakh khan dating back to 1713. In the article, we attempt to shed a light on the nature of unstudied interstate relations between Kazakh khans and Ottoman Turks during the historical period and to bring them into the scientific circle through the study of empirical data. The research shows that the political relations between the Ottoman Empire and the Kazakh Khanate were not marked by a close relationship at high levels. The article is based on the data taken from the Ottoman State Archives and the scientific works of Turkish historians.

Keywords: The Ottoman Empire, The Kazakh Khanate, Russia, Ahmet III, Gaib Mohammed, Turkestan

KAZAK ADI

Kazak halkı 15. yüzyılın ortalarında, Deşti-Kıpçak yani Kıpçak Bozkırındaki Türk kavim ve kabileleri arasındaki iç çekişmeler sonucu etnik bir topluluk olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Kazak Türklerinin tarihine ait diğer safhalara geçmeden önce, Kazak sözünün nasıl ortaya çıktığı, neden bu halka ad olarak verildiğini tespit etmek büyük önem arz etmektedir.

“Kazak” kelimesinin anlamını açıklamak amacıyla birçok araştırmacı inceleme yapmıştır. Bu kelimenin etimolojisi ile ilgili yaklaşık iki buçuk asırdır araştırmalar yapılsa bile ifade edilen görüşlerin genişliğinden ve tahminlerin dayanağı bulunmadığından, “Kazak” kelimesinin menşei hakkında tam bir görüş olmadığını söylemeliyiz. Görüşlerin bazıları makul tahminler olsa da, bazıları efsanelere dayanan etimolojiler olmuştur.

Kazak menşei hakkındaki sorunları çözmeye çalışırken araştırmacıların önemli bir kısmı kabile isminden yola çıkarak terminolojik uygunluk aramaya çalışmıştır; ancak Kazak kelimesini anlatan tam bir fikre ulaşamamışlardır.

Kazak kelimesinin menşei Ekim Devrimi'ne kadar Rus araştırmacılarının da dikkatini çeken önemli konulardan biri olmuştur. Çoğu çalışmalarda Rusça transkripsiyon ile Kazax (Kazax) diye ifade edilen adın sadece Rus Kozaklarına ait olduğu iddia edilmeye çalışıldı. Böylece, Kazak Halkı Rus kolonizasyonu devrinde kendi adından farklı olarak “Kırgız” veya “Kırgız-Kaysak”, “Kırgız-Kazak” diye adlandırılmış, uzun süre Türk etnolojisi literatürüne bu adla girmişlerdir. Bu yanlışlığın 1925 yılında düzeltilmesinden sonra, “Kazak” olan gerçek adına kavuşmuştur.

Birçok tarihçi “Kazak” kelimesinin kökeninin M.Ö. VII-IV yüzyıllarda yaşayan saka kabilesinin adıyla ya da “serbest, özgür” kelimesi ile bağlantılı olduğunu ifade etmektedir. Bazıları ise “Kazak” kelimesinin Farısların “savaşçı asker” kelimesinden geldiğini belirtmiştir. “İran Tarihi” adlı kitapta “Farıslar 1920’li yıllarda İngiliz sömürgecilerine karşı ayaklanma yapan askerlerin “Kazak” diye adlandırılması hakkında birçok veriyle

karşılaşmıştır (Iran Tarihi, 2002, s. 45). Farsların askeri kışlayı günümüze kadar “Kazakhane” diye adlandırması bu fikri kanıtlamaktadır. Yani «Kazak» kelimesi Farsça’dan gelen savaçşı asker anlamından çıkmış diye ifade edilir.

Ünlü ilim adamı, Türk dili uzmanı V.V. Radloff Kazak kelimesinin anlamını “bağımsız, özgür, bekâr” diye, “Kazak kişi” tamlamasını “Cesur, güçlü” (Radloff, 1899, s. 364) diye açıklıyor. Sovyet doğubilimcisi A. Samoiloviç bu fikri desteklemiştir. Kazak yazarı Şakerim Kudayberdiyev, bu düşüncelere katılmış ve “Kazak” terimini kendi başına serbest olarak dolaşan halk olarak tarif etmiştir (Mıncan, 1994, s. 29). XV. yüzyıldaki yazılı kayıtlarda Kazak, Özbek diye etnik kelimeler görülecektir. Tarihçi İbn Ruzbihan (Özbek Hanı Muhammed Şeibani Han’ın kâtipçisi) XVI. yüzyılın başında şöyle demektedir:

Cengiz Han’ın idaresi altından çıkan asil üç kabile Özbeklerdendir. Şimdi onların bir kolu Şeybanilerdir ve onların yüce Hanı birkaç atadan sonra onların hükümdarı oldu, ikinci kabile Kazaklardır. Bunlar (Kazaklar) kişilerin sayısı bakımından en kalabalık ve savaçşı olanıdır. Onlar bütün dünyada güçleri ve cesaretleriyle tanınmıştır. Üçüncü kabile Mangıtlardır, onların hanları Astrahan’dandır. (Istoriya Kazaxskoi SSR, 1979, s. 253)

Yukarıdaki verilerden gördüğümüz gibi “Kazak” kelimesi XV. yüzyılda etnik grup adı olarak tamamen oluşmuştur.

Sovyet dilbilimcisi V.M.İlliç-Svitç’in ifade ettiğine göre Ural-Altay, Kafkas diller grubunda Kazak terimi “erkek, insan, yiğit” anlamlarına geliyor. Gürcüce kas- “kişi, erkek, yiğit” Enes dilinde kasa- “erkek”, Kamasın dilinde kuza, Kaibol dilinde kuzi “Erkek”, Macarca kos - yiğit demektir (İlliç-Svitç, 1971, ss. 315-317). Gördüğümüz gibi Hakas, Hazara, Kazak, Çerkez, - “cesur, er, erkek” anlamına gelmektedir. Bu kelimerin Eski Türk dillerindeki manaları da “er, cesur, yiğit, kişi”dir. Bu verilere göre, Kazak teriminin “bağımsız, özgür, serbest erkek” anlamında olduğunu görüyoruz.

Almatı’da Prof. M. Kozıbayev önderliğinde bir grup yazar tarafından kaleme alınan “History of Kazakhstan” adlı kitapta, 1245 yılında Mısır’da Memlukler Devleti’ndeki Kıpçak muhitinde hazırlanan “Arap-Kıpçak” sözlüğünde, “Kazak” kelimesinin anlamının “hür ve serbest dolaşan” olarak verildiği zikredilir (Kozybaev, 2010, s. 640). Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Kazak tabiri genel olarak, “hür, bağımsız, serbest, bekâr, mert, yiğit, heybetli, cesur, cengâver, güçlü, kendi başına buyruk, isyan sonucu ilini ve ulusunu terkedener” manasına geldiğini görüyoruz.

“Kazak” terimi bütün yazılı belgelerde görüldüğü gibi “Serbest, özgür, sert” anlamındadır. Bu kelimenin Kazak Hanlığının kurulmasından önce etnik terim olarak oluştuğunu görmekteyiz.

KAZAK TARİHİNE GİRİŞ

Kazaklar eski devirlerden beri Orta Asya'nın geniş bozkırlarında yaşamakta olan çeşitli Türk boylarının birleşmesi ve bu birleşmenin gelişmesi neticesinde ortaya çıkmıştır. X. ve XVI. yüzyıllar arasında isimlerini muhafaza etmekte olan Sak, Üysün, Alan, Kıpçak, Kanglı, Duvat, Argın, Nayan ve Kerey gibi kadim Türk boyları zaman içerisinde Kazak Türklerini oluşturmuşlardır (Maukhara, 2011, s. 34).

Kazak Türkleri'nin yaşadığı ülke manasına gelen Kazakistan, 46-87 doğu enlemi ile 40-56 kuzey arzı arasında Orta Asya'nın geniş bozkırları ile eski Türk anayurdu Altay'lara kadar uzanan sahayı içinde alan bir Türk Cumhuriyeti'dir (Saray, 2014, s. 82).

Kazak Türklerin ve Kazakistan'ın tarihini tanımak, öğrenmek, bir bakıma Türk tarihinin kilidini açmak gibidir. Dolayısıyla istisnasız bütün Türk toplulukları ya da bir başka ifade ile Türk Dünyasını meydana getiren bütün halklar Kazakistan toprakları ile bağlantılıdır. 2717 000 km. karelik Kazakistan coğrafyası bir çok Türk boyuna tarihin ilk devirlerinden itibaren yurtluk görevi yapmıştır.

Yerli ve yabancı tarih araştırmacıları, Türklerin ana yurdunun Kazakistan olduğu üzerinde birleşmişlerdir. Yani din, tarih, arkeoloji ve antropoloji araştırmalarına dayanarak, Altay ve Sayan dağlarının kuzeybatısı, Tanrı dağlarının kuzeyi, Aral gölünün çevresi ve Hazar denizinin doğusu Türklerin Anayurdu olarak belirlenmiştir (İsmail, 2002, s. 12).

Kazakistan'ın tarihi çok eski dönemlere uzanmaktadır. Kazakistan'ın asıl nüfusunu teşkil eden Kazaklar, muhtelif devirlerde geniş bozkırlardan göç eden, eski Türk Halkının Kıpçak kökenli kabilelerin birleşmesi neticesinde ve Moğol Kalmukların sonradan bir kısmını içine almak suretiyle XV. yy.'ın ikinci yarısında (1456'dan sonra) Altınordu ve Timur devletlerinin parçalanmasından sonra, ortaya çıkmış bir Türk Hanlığıdır.

Kazak Hanlığının oluşturan boylar, Altın Orda ve Ak Orda Devleti sınırları içinde yer almışlardı. Altın Orda Devletinin (1430'a doğru) çöküşüyle birlikte bu devletin hakim olduğu coğrafyada bir çok bağımsız hanlık ortaya çıktı. Söz konusu hanlıklar batıdan doğuya doğru Kırım Hanlığı, Kazan Hanlığı, Kasım Hanlığı, Astrahan Hanlığı ve Sibir Hanlığı, Ebu'l-Hayır Hanlığı'dır. Kazakları da meydana getirecek kabileler bu sırada Ural Dağlarının doğusunda Yayık ile İrtiş ırmakları arasında Ebu'l-Hayır Hanlığının idaresinde idiler.

Kazak Hanlığı'nın tarihi, esasen XV. yüzyılın ikinci yarısından (1456-58 yy) itibaren başlar (Hizmetli, 2011, s. 32). Hanlığın oluşması, 1458 ve 1462 yıllarında, Ak Orda Hanı Urus Han'ın torunları olan Canibek ve Kerey sultanların yönetimindeki Özbek (Ebu'l-Hayır) ulusunun bir kısmının Moğolistan'a göç etmesi ve 1468'de Ebu'l-Hayır Han'ın vefatından sonra "Göçebe Özbek Devleti'nin dağılmasıyla alakalıdır (Klyashtorny ve Sultanov, 2003. s. 225).

XV. yy'ın 60 yılında Canibek ve Kerey sultanlar "Han" unvanını alıp Kazak Hanlığı'nı kurdular. Böylece, bu olay Kazak Hanlığı'nın (Devletin) kurulması Kazakların "Ulus" olma sürecine temel oluşturdu. Bundan böyle artık Kazak adına bir halk adı olarak yazılı kaynaklarda rastlanır ve daha önceden kurulan Kazak Hanlığı da bir devlet olarak komşuları tarafından tanınır (Mauhara, 2011, s. 29). Bu devlet eski Altınordu ve Akordu'nun mirasçısı idi. Artık onlar Kazak ismi altında birleşmişti, ama eski kavim adlarını da muhafaza etmişlerdi. Böylece, Kazak Hanlığı ve Kazak halkı, tarih sahnesinde kendi yerini aldı.

XVIII. YÜZYIL OSMANLI-KAZAK HANLIĞI MÜNASEBETLERİ

XVIII. yüzyılda bir yandan Müslüman uygarlık duraklamaya başlamış, diğer yandan Batı'da ve Rusya'da, doğuya doğru genişleyen sömürgecilik ve dünyaya hâkim olma anlayışı gittikçe artmıştır. Asya'nın merkezinde bulunan hanlıklar dahil olmak üzere Müslüman dünyasında birçok devlet Avrupa'ya ve Rusya'ya bağımlı olarak siyasi varlığını devam ettirmiştir (Samarkand, 2011, s. 11). Tarihe baktığımızda bu koşullar altında Osmanlı İmparatorluğu ile Türkistan Hanlıkları arasında, özellikle Kazak Türkleri ile aktif bir siyasi ve diplomatik bağlantı olmadığını görmekteyiz.

Osmanlı-Kazak münasebetlerinin XVIII. yüzyılda sınırlı bir düzeyde kalmasının en önemli sebebi iki devletin karasal sınırı olmayışı ve uzaklığıdır. O dönemlerdeki siyasi olaylardan dolayı, devrin ulaşım imkanlarının yetersiz olması, arada ulaşımı ve haberleşmeyi güçleştiren İran ve Rusya gibi devletlerin bulunması, bu devletlerin politikalarının Osmanlı Devleti ve Kazak Hanlığı ile çatışması siyasi, askeri, ticari ve kültürel ilişkilerin maalesef önünü tıkamıştır. Fakat yine de arşiv belgeleri bize bu ilişkilerin tamamen yok olmadığına dair deliller sunmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde birçok belge bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti ile Kazak Hanlığı arasındaki ilk siyasi münasebetlerin XVIII. yüzyılda başladığı görülmektedir. Kazak Türkleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki diplomatik ilişkileri ayrıntılı olarak ele almadan önce, konunun daha iyi ortaya konabilmesi bakımından Kazak-Kalmuk ilişkileri hakkında kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır.

XVIII. YY. KAZAK-KALMUK İLİŞKİLERİ

XVIII. yüzyıl Kazak Hanlığı'nın bağımsızlığını yitirme noktasına geldiği bir dönem sayılmaktadır. Bu dönemde Kazakların Kuzey'de Çarlık Rusya'nın

işgalı, Güney-Doğu'da Çin'in desteği ile güçlenmiş olan Moğol asıllı Kalmuk² baskısının en üst noktaya eriştiği bilinmektedir.

Kalmuklar, XVII. yüzyıl ortalarından itibaren, buldukları bölgelerden batıya kayarak, Özbek hanlıklarına saldırmışlar, Kazak steplerini işgal etmişler, daha sonra da Hazar'ın kuzeyinde Emba Nehri ile Volga Nehri arasındaki bölgelere yayılmışlardı (Andican, 2009, s. 191). Kalmuklar bilhassa Eyüğe (Ayuka) Han (1670-1724) zamanında Kazakları son derece rahatsız etmişlerdi. Eyüğe, tâkip ettiği çok yönlü siyaset ile Kazak toprakları üstünde Kalmuklar'a vatan edinme imkânı sağlamıştı. Ne var ki, Kalmuk lideri Eyüğe bununla da yetinmiyordu. Devamlı Kazaklar karşısında saldırganca bir tutum ve hareket içerisinde oluyordu. Zayıf duruma düşen Kazaklar ise büyük kayıplara uğruyorlardı. Öyle ki, Kazak halkı parçalanmak ve yok olmak tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştı (Saray, 1993, s. 22). Bu dönemde Çin ve Rusya tarafından Kalmukların her hareketinin dikkatli bir şekilde takip edildiği görülmektedir.

Kalmuklar silahlarını Rus Zelenovski imalatçısının yardımıyla yeniledi ve muntazam silahlanmış kalabalık ordusuyla Kazak ülkesine birkaç kez baskın düzenleyip (1687-1694, 1711-1712, 1714-1717'de) Kazaklara asırlarca izi silinmeyecek derecede ağır kayıplar verdirdi (Kasımbaev, 1993, s. 26). Özellikle Kazak Hanı Tevke Han'ın (1710/15) ölümü ardından Kazakların her yönden düşman saldırısına uğradığı görülmektedir (Şimşir, 2008, s. 124). Bu da Kazakların güçsüz düşmesine yol açmıştır. Tevke Han'dan sonra kaynakların pek çoğunda Gaib (Qayıp) Muhammed Han'ın³ (1715-1718) hanlık makamına geçtiği yazılmaktadır. Ancak Gaib Han zamanında hanlığın merkezi otoritesi tekrar zayıfladı ve Kalmuk saldırıları devam etti. Kazak ordusu, Kalmuklar karşısında başarı elde edemedi. Herhalde, 86 yıl süren, birçok insanın hayatına malolan, sıkıntıya, ıstıraba ve büyük sayıda geçim kaynağı hayvan sürülerinin telefine yol açan bu ölüm - kalım savaşı, Kazakları bir çare aramaya zorladı (Hayit, 1995, s. 27).

Kalmuklar, XVIII. yüzyılın başlarında hakimiyetlerini koruyabilmek için hem Rus Çarına hem de Osmanlı Padişahına elçiler göndererek, onların himayesini temine çalışmışlardı. (Donnelly, 1968, s. 47, 105; Saray, 2017, s. 13). Nitekim, Kalmuk lideri Ayuka Han 1690 senesinde, Sızıyem Han ve birkaç yıl sonra da Muhammed Sâlih adlarında iki elçisini İstanbul'a göndererek Osmanlı Pâdişâhına "kulluğunu" arz etmiştir (Silahdar, 1947, s. 707; Saray, 2017, s. 13). Osmanlı hükümeti Ayuka'nın elçilerine verdiği cevapta, Kırım Hanı ile iyi geçinmesi hâlinde Padişah'ın Kalmuk liderini kulluğa kabul edeceğini bildirmiştir (Silahdar, 1947, s. 707; Nâme-i Hümâyûn Defteri, nr. 6, s. 520; M. Saray, 2017, s. 13). Bir müddet sonra (1710'da) Kalmuk Hanı Ayuka, Pehlivan-Kulu adında yeni bir elçi

² Kalmuklar (Kalmak, Cungarlar, Oyratlar), Moğol ordusunun sol kanadını oluşturan, Batı Moğol halkı.

³ Gaib Han Devri (1703/1710-1715-1718)

göndererek kendisine gösterilen teveccühe teşekkür etmiş ve Moskov'un taht-ı kahrında olan Aştekin (Başkird) kavmi ile itifak yaptığını ve bundan böyle Moskovluya karşı mücadele edeceklerini bildirmiştir (Nâme-i Hümâyûn Defteri, nr. 6, ss. 201-202; Saray, 2017, s. 13). (Ek.1) Elçi Osmanlı Sultanı III. Ahmed tarafından iyi karşılanmış, gerektiği gibi ağırlanıp, yolcu edilmiştir.

OSMANLI DEVLETİ İLE KAZAK HANLIĞI ARASINDAKİ İLK MÜNASEBETLER

Kalmuk Hanı'nın Osmanlı başkentiyle başlayan bu ilişkisi, çevredeki Kazak Hanlarını büyük ölçüde rahatsız etmiş görünmektedir. Kalmuk Han'ın hem Rus hem de Osmanlılar nezdinde hareketlerini meşrulaştırma girişimine Kazak Hanı Gaib Muhammed tepki göstermiş ve Seyyid Muhammed-Kulu Bek isiminde bir elçisini İstanbul'a göndererek Osmanlı Devleti ile irtibata geçmiştir. Dolayısıyla bu siyasi olay iki devlet arasındaki ilk diplomatik ilişki olarak sayılmaktadır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'ndeki vesikalarda da görüleceği üzere Kazak Hanı Gaib Muhammed'in Osmanlı Sultanı III Ahmet'e gönderdiği namede Ayuka Han'ın iki yüzlülük yaptığını, Moskova'yla birleşerek Müslümanlara karşı savaştığını ve bu nedenle kendisinin Kalmuk Hanı üzerine iki kez cezalandırma seferi yapmak zorunda kaldığını gönderdiği mektupta belirtmiştir:

Bu bende-i muhakkarın acz ve niyaz cihetinden sâhib-i merhamet ve şefkat olan veliyy-i ni'ammı sahib-i devlet hazretine sad taksîr ile arızası budur ki: Ol zamandaki Eyüğe-i bed kul ve bed kirdârın elçisi Âsitâne-i Sa'âdete geldi. Ve Eyüğe'nin ubûdiyetini arz idüp gitmiş idi. Elçi-i mezbûr mektûb-ı şerîfi Eyüğe'ye irişdirdi. Ol vakitte Kazak hânı Gâib Muhammed Hân'ın ve İşték ve Karakalpak'ın elçileri Eyüğe yanında idiler. Ve Gâib Muhammed Hân'ın elçisi ol mektûbun haberini Gâib Muhammed Hân'a irişdirdi. Ve mâbeynde bir kaç vakit geçmedi ki Eyüğe-i bî-dîn bedahdlik idüp Rus ile Nogay'a çapul eyleye. Ve onun bu çapul kasdını bizim hacılarımız ki Heşterhân tarafından geldiler. Gâib Muhammed Hân'a vukû'u üzre haber virdiler. Gayret-i dîniyye el el verüp iki def'a Eyüğe'ye çapul idüp kıtâl ider ve Âsitâne-i Sa'âdet'e rûy-ı niyâz sürüp bu bendeyi gönderdiler ki çünkü ol kâfir-i bî-dîn olan Eyüğe kendü ahdi üzerine sâbit olmayup hılâf-ı ahd eyledi. Ve bu bendeye fermân oldu ki ben dahı Tatar Hân biraderim gibi halka-i ubûdiyeti gûş-ı hûşuma takup cân-ı dilden uğur-ı hümâyûnda tîğ-ı İslâm'ı uram. Zîra ki şehin-şâh-ı âlemdir ve ol âlî-câhın fermân-ber-dârlığın itmek dilerim. Ve nâme-i şerîf-i tûtyâ-yı dîde eylerim deyü Gâib Muhammed Hân lisânen tefhîm

eylediler. Ve bu bende bu hıdmete me'mûr oldum deyü takrîr eyledi. Ve inşâ'a'llâhü te'âlâ bu taraftan avdet itdüğünde vilâyetin cânibine kangı yoldan azimet idersin deyü kendüye suâl olundukda evvelden Bağdâd yoluyla gelmişdim, yine Bağdâd yolu üzerinden giderim deyü cevâb eyledi. (BOA, Nâme-i Hümâyûn Defteri, 6/184; Ankara (2005) ss. 67-68) (Ek. 2)

Kazak hanının dileği, Kalmukların Osmanlı düşmanı olduğunun kabul edilmesi ve Osmanlı'ya tabi olan Kırım hanının da Kalmuklar üzerine sefer yapmasıdır. Aslında Gaib Muhammed Han, Kalmukların Osmanlı Devleti'yle iyi ilişkiler içerisinde olduklarını bildiği için, onlar üzerine yaptığı seferlerin bir zorunluluk gereği olduğunu Osmanlı Sultanına anlatmak istemektedir (BOA, Nâme-i Hümâyûn Defteri, Nr. 6, s. 184. Ankara, 2005, s. 65; Andican, ss. 191-192).

Gaib Muhammed Han'ın elçisi Seyyid Kulu Bahadır Han 1713 yılının Ağustos ayında Osmanlı başkentine gelmiş ve beraberinde getirdiği Kazak Hanı Gaib Muhammed Han tarafından padişaha gönderilen kıymetli kumaş ve atları takdim etmiştir (BOA, Name-i Hümâyûn Defteri, 6/186) (Ek. 3) Sunulan hediyeler bir tablo halinde aşağıda verilmektedir. Elçi Osmanlı Sultanı III. Ahmed tarafından iyi karşılanmış, gerektiği gibi ağırlandı, yolcu edilmiştir (BOA, Nâme-i Hümâyûn Defteri, 6/185) ve geldiği gibi Bağdad güzergâhını kullanarak ülkesine geri dönmüştür.

Tablo 1: Kazak Hanı Gaib Muhammed Han tarafından Padişah'a hediye edilen kumaş ve atların listesi (Ek 4)

Putâ dar sefid donluk	Likavri çob dar sefid	Anberî zerd	Ağabânû-yı sefid	Putâ dar sefid
3	3	3	3	3
Al çapkun re's	Kır çapkun re's	Kula çapkun re's	Demür çapkun bârgîr re's	Def'a al bârgîr re's
1	1	1	1	1

Kaynak: BOA, Nâme-i Hümâyûn Defteri, 6/186.

XVIII. yüzyılın başlarına gelindiğinde Rusya, Başkurt Türklerinin yaşadığı bölgeleri işgal edip Kazak Hanlığı'nın sınırlarına dayanmıştı. Diğer taraftan 1711 yılında Osmanlıların galibiyetiyle sonuçlanan "Prut savaşı", Osmanlı Devleti'nin itibarını bir hayli artırmış, Kazak hanlarında, azılı düşmanları olan Rusya'ya karşı Osmanlı'nın koruyucu olabileceği inancını güçlendirmişti (Andican, 2009, s. 191). Rusya baskısından korunmak için, Gaib Muhammed Han, 1715 tarihinde Kurban Bey adında yeni bir elçi göndermiştir. Gönderdiği namede Gaib Muhammed Han, Rusya tarafındaki gelişmeleri padişaha bildirmiş ve Başkurt Türklerinin perişanlığından yararlanan Rusların zulüm ile Başkurt ülkesini zarp ettiklerini, Osmanlı Devleti'nin yardımı ile bu saldırılara karşı daha etkin mücadele edeceklerini

belirtmiştir (BOA, Nâme-i Hümâyûn Defteri, Nr. 6, s. 351; Saray, 1990. s. 12; Andican, s. 192) Kazak Hanı mektubunda özetle şu hususlara yer veriyordu:

Bu havâlide cereyan etmekte olan şu hususları da bilgilerinize arz etmek istedik. Bizim memleketimiz ile Moskov'un memleketi ortasında bir mülk vardır ki, ona Aştektek (Başkurt) derler. Onların tamamı ehl-i sünnet'dendir. Bir müddet evvel bu ülkenin perişanlığından istifade eden Moskovlu, onları zulm ederek zaptettiler. Ondan sonra bu ahâli Moskovlu'ya tâbi olarak vergi vermeğe başladı. Şimdi bu ahâli, daha çok askerle gelmiş olan Moskovlu'dan korkmaktadır. Yüzünü bizlere çeviren bu cemaate yardım etmenin dinî vecibelerimiz arasında olduğu ortadadır. Eğer sizler bize yardım ederseniz kendi mülkümüzü kâfirin tasallutundan korumaya kâdir oluruz. Bu arada 'küffar-ı hâksârın bozulduğu' haberi bizlere yetişti ve her tarafa ferahlık hâsıl oldu. Buna rağmen, yakınlarımızdan Kurban Bey'i sizlere gönderdik. Bu hususta emriniz ne ise, o bunları tez elden bize yetiştirsin ki ona hareket edelim. (BOA, Nâme-i Hümâyûn Defteri, nr. 6, 351) (Ek. 5.)

Osmanlı Sultanı III. Ahmed'in, Kazak Hanı Galib Muhammed'e gönderdiği nâme-yi hümâyûn ile şu hususa dikkatini çekmiştir:

[...]Kurban Beg vasıtasıyla tarafımıza bağlılığınızı bildiren nâmeniz gelmiştir. Sizin memleketiniz civarında vâki ehl-i İslâmdan Aştektek (Başkurd) cemaatı halen zî-kuvvet ve asker ile memlu olduklarına binaen mukaddema Moskov keferesinin istilâ eylediği kadimmî memleketlerinin istihlâsı için taraf-ı emaret meablarına iltica, istimdad ve istianet eyledikleri îlam ve iş'âr olunmuş. Husus-ı mezbur kurb-i civar-ı memleketenizde vaki umurdan olmak takribi ile devlet-i aliyye-i ebed-peyvendimizle Moskov Çar'ı beyninde münakid alan müsaiâhaya dair keyfiyâtdan olmayıp gönüllerinin istedikleri şekilde hareket etmeleri hususunda serbest bırakılmışlardır. (BOA, Nâme-i Hümâyûn Defteri, nr. 6, 352; M. Saray, 2017, s. 14) (Ek.6)

Osmanlı başkentinden Kazak hanına gönderilen cevap, Osmanlı Devleti'nin Prut galibiyetinin rahatlığı içerisinde hareket ettiğini göstermektedir. Osmanlı yönetimine göre, Kazak Hanlığı ile Rusya arasındaki sorunlar, Devlet-i Âliye ile Rus Çarlığı arasında yapılan barış antlaşmasının kapsamı dışındadır. Dolayısıyla Kazak hanı durumun gereğine göre serbestçe davranabilir. Bu name-i hümâyûnun satır aralarında, Kazak hanının Rusya'yla savaşmasından Osmanlı Devleti'nin memnuniyet duyacağı izlenimi alınmaktadır (BOA, Nâme-i Hümâyûn Defteri, Nr. 6, s.

352; Andican, 2017, s. 192). Ancak, bu dönemlerde Kazaklar, Başkurtları kurtarmak bir tarafa, kendi bağımsızlıklarını bile koruyabilecek durumda değillerdi.

Başlangıçta düşmana karşı müşterek bir cephe kuramayan Başkurtlar ve Kazaklar, Rus istilâsının acımasızlığını yaşadıkça birlikte hareket etme yollarını aramaya başladılar. Fakat, Rusların entrikalarla dolu politikası onların birlikte hareket etmelerine mâni oluyordu.

Rus Çarlığı, kendi hakimiyetini güçlendirmek, itaati altına aldığı halklara göz açtırmamak için onları birbirlerine karşı kullanmış ve birbirlerinden soyutlanmıştı. Bunun en iyi örneği 18. Yüzyılın başlarında Petersburg'tan Rus hudut kumandalarına gönderilen şu emirden görülmektedir:

[...]şayet Kalmuklar bize karşı düşmanca tutum takınırlar ise Kırgızları onlara karşı; şayet Kırgız-Kazaklar bir şey yapacak olursa, Kalmuklar ve Başkurtları onlara karşı kışkırtıp kullanın. Böylece, Rus askerlerine gerek kalmadan, onlar birbirlerinin hakkından gelirler ve daha itaatkar olurlar. Kendi aralarında düşman olan Kalmukları, Başkurtları ve Kırgız-Kazakları bundan sonra böyle yönetmeniz gerekmektedir. (Olcott, 2002, Kesici, 2003, ss. 77-78).

Nitekim süreklilik arz eden bu politika sayesinde gruplar arasında birlik parçalanarak onların birbirlerine düşmeleri sağlanmıştır. Böylece, zor durumda kalan Başkurtlar ve diğer Türk hanlıkları çok geçmeden Rus hâkimiyetine girmiş oldu.

1718'de Kazak Hanı Gaib Hanı savaşta öldü. Gaib Han'ın yerine Tevke Han'ın oğlu Bolat, han seçildi. Ancak onun hanlığı sözde kaldı. Çünkü güçlü Kazak sultanları onun hanlığını kabul etmediler ve ona tâbi olmadılar. İşte bu karanlık günlerde Kazakları Kalmuk baskısından ve zulmünden kurtarmak için mücadele eden ve halkın birliğini korumaya çalışan Bolat Han da vefat edince, Kazak Türkleri yeniden üç Orda'ya ayrıldılar. Bunun sonucu olarak Kazak Hanlığı küçük hanlıklara bölündü. Orta Cüz'ü Semeke Han ve Küşik Han, Ulu Cüz'ü Jolbarys Han, Küçük Cüz'ü Ebulkayır Han idare etmeye başladı (Tamır, 2002. s. 633).

Küçük Cüz'ün başında bulunan Ebulkayır'ın, Han Rus baskısından kurtulmaya ve Kazakların bağımsızlığını korumaya çabaladığı o yıllarda Osmanlı Devletine yakınlaşmaya çalıştığı görülmektedir. Bu konuda Z. V. Togan şöyle demektedir:

1741 yılında Ebulhayır tarafından Petersburga gelen elçiler, Türk elçisini görerek Türkiye'nin, Kazakları Rus esaretinden kurtarıp kendi tabiiyetine kabul etmesi hakkında Ebulhayır Han adına müracaatta bulundular. (Togan, 1981, s. 175).

Ancak, bu istekleri de gerçekleşmemiştir. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti ile Kazak Hanları arasında doğrudan doğruya temas kesilmiştir. Dolayısıyla bu mektuplaşmalardan sonra iki devlet arasında diplomatik ilişki olduğunu gösteren herhangi bir belgeye rastlanmamaktadır. İlişki olduysa bile onlarla ilgili meselelerin Hive ve Buhâra hanları aracılığıyla olmuş olmalıdır.

Osmanlı Devleti Rus tehdidi ortaya çıktığı günden beri, Türkistan'daki Hanlıklara destek verme politikasını takip etmiştir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi mesafe ve Rus baskısı buna izin vermemiştir. Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılın sonlarında Rus tehlikesini gerektiği gibi algılayamayıp, Akdeniz ve batı öncelikle bir politika izlemesi, onu doğudaki aynı soydan olan devletlerden koparıp, araya Rusya'nın girmesine sebep olmuştur.

XVIII. yüzyılda, Türkistan'daki devletlerin iktisadi ve kültürel durumunun çok zayıf olması, Mehmet Saray'ın "Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775-1875)" adlı eserinde şöyle belirtmiştir:

[...]Türkistan'da kurulmuş olan bu müstakil devletlerin, iktisadi ve kültürel hayatları oldukça zayıf idi. Bunun en büyük sebebi, XVI asrın başlarından itibaren Avrupalıların deniz yoluyla Hindistan'a ve Çin'e gidebilmeleri ve Şii İran'ın, Türkistan'ı Orta-Doğu'ya bağlayan ticaret yollarını kapatması idi. Bu ise Çin ve Hind mallarının Karadeniz ve Akdeniz limanlarına ulaştırılmasından büyük ticari kazançlar temin etmiş olan Türkistan halkının gittikçe fakirleşmesine ve neticede, kültür ve medeniyet sahasında geri kalmasına sebep olmuştur. Bu fakirlik, çok geçmeden Türkistan'ın askeri gücüne de tesir etmiş ve bilhassa ateşli silahlar sahasında geri kalmasına yol açmıştır. Bu arada, Türkistan Hanlıkları'nın iye geçinmeleri için Osmanlı Devleti'nin yaptığı ikazlara rağmen, birbirleriyle kıyasıya mücadele etmeleri, kendilerini daha çok yıpratmışlar. Türkistan Hanlıkları bu vaziyette iken, iktisadi ve askeri yönden çok üstün durumda olan Rusya'nın tehdidi ile karşı karşıya gelmişlerdir. (Saray, 2017, s. 2)

SONUÇ

Yukarıda izah ettiğimiz gibi, Osmanlı Devleti ile Kazak Hanlığı arasındaki münasebetlerin XVIII. asrın ilk çeyreğinde başladığı görülmektedir. Bu asırda, Kalmuklar'ın yarattığı huzursuzluğa karşı duyulan husumet sebebiyle başlayan Kazak hanlıkları ile Osmanlı Devleti arasındaki münasebetler, bilahare zuhur eden Rus tehlikesi karşısında devam etmiştir. Rusya'nın devamlı olarak güneye yayılma siyaseti Kazak Türklerinin varlığını tehdit eder bir mahiyet kazanmıştır. Kalmuk ve Rus tehdidi Kazak ve diğer Türk

hanlıklarına yöneldiği zamanlarda ise hanlıklar, Osmanlı Devleti'nden yardım istemişlerdir. Ancak taraflar arasındaki mesafenin uzaklığı ve o dönemlerdeki siyasi olaylardan dolayı, devrin ulaşım imkanlarının yetersiz olması, arada ulaşımı ve haberleşmeyi güçleştiren İran ve Rusya gibi devletlerin bulunması bu yardımın yapılmasına imkân vermemiştir. Hatta, bu yardımın gerçekleşmemesinde, Türkistan hanlıklarının çeşitli sebeplerle kendi aralarında mücadeleyi sürdürmeleri de büyük rol oynamıştır. Türkistan hanlıklarının birbirleriyle uğraşmaya devam ettiklerini görünce Osmanlı sultanının hanlıklara olan güveni azalmıştır. Dolayısıyla bu durum hanlıklara yardım yollarının kapatılmasına neden olmuştur. Türk Hanlıklarının meydana gelen mücadeleler sonucunda Orta Asya topraklarında bulunan Türkistan Hanlıkları gün geçtikçe zayıflayarak Çarlık Rusya işgali altında kalmışlardır.

Kazak Hanlığı'nın, genelde ise Türkistan hanlıklarının, Çarlık Rus istilasına karşı kendilerini koruyamamasının pek çok sebepleri arasında en mühimlerinden birisi, Türkistan hanlıklarının merkezi bir idareyi hakim kılacak tek bir devlet yerine, parçalanmış küçük hanlıklar şeklinde bulunmalarıdır. Arşiv belgelerinde de gördüğümüz üzere Kazak Hanlarının yardım taleplerine Osmanlı Devleti'nin cevabı, Ruslara karşı Türk Hanlarının birlikte hareket etmelerini belirtmişti. Ne yazık ki, Osmanlı Sultanının bu tavsiyesi gerçekleşmemiştir. Bu resmi temaslar Osmanlı Devleti ile Kazak Hanlığı arasındaki ilk ve son resmi diplomatik yazışmalar olmuştur.

Böylece, yüzyıllardır Rus işgali altında kalan Kazak Türklerinin siyasi nedenlerden dolayı Osmanlı Türkleriyle bağlantı kurmaları Ruslar tarafından engellenmiştir. Ancak, iki kardeş devlet arasındaki kesilen siyasi, kültürel bağlantı SSCB⁴ yıkıldıktan sonra gelişmiştir. Dolayısıyla günümüzde iki ülke arasındaki bağlantıların geçmişini de dikkate almamız gerekmektedir. Bunun asıl nedeni ise Türk Cumhuriyetleri arasındaki bağın, derin bir geçmişe sahip olmasıdır ve bu ilişkilerin tarihi bir bakış açısıyla doğru bir şekilde değerlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

⁴ Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

KAYNAKÇA

- Andican, A. (2009). *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık. I. Baskı.
- BOA. Nâme-i Hümâyûn Defteri, 6, 520
- BOA. Nâme-i Hümâyûn Defteri, 6, 201-202
- BOA, Name-i Hümâyûn Defteri, 6, 185
- BOA, Nâme-i Hümâyûn Defteri, 6, 184
- Belgelerle Osmanlı-Türkistan İlişkileri (XVI-XX. Yüzyıllar)* (2005). Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 70.
- BOA. Nâme-i Hümâyûn Defteri, 6, 351
- BOA. Nâme-i Hümâyûn Defteri, 6, 352
- Dobrosmslov, A.I. (Haz.) (1960). *Materiali po istorii Rossii*, Orenburg.
- Donnelly, A.S. (1968) *The Russian Conquest of Bashkiria (1552-1740)*, Londra, 1968.
- Hayit, B. (1995). *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- History of Central Asia in Ottoman Documents. Volume I. Political and diplomatic relations* (2011). Samarkand: IICAS, STA.
- Hizmetli, S. (2011). Kazak Ulusu ve Kazak Tarihi Üzerine: Dünü ve Bugünü. *İstem*, 17, s. 32.
- İlliç-Svitç, V. M. (1971). *Opıt Sravneniya Nostratiçeskix Yazıkov: Sravnitelny slovar'*. Moskova.
- Iran Tarihi* (2002). Almaty: Zere Basım Evi.
- İsmail, Z. (2002). *Kazak Türkleri*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Istoriya Kazaxskoi SSR*. (1979). Almaty. 1. Cilt.
- Kasimbaev, C. (1993). *Congar-Kazak Tartısındaki Sayasi cane Askeri Maseleler*. Kazak Tarihi, No: 2.
- Kesici, K. (2003). *Dün Bugün ve Hedevteki Kazakistan*, I. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Klyashtorny, S. G. ve T.İ. Sultanov. (2003). (D. A. Batur, Çev.). *Kazakistan: Türkün Üç Bin Yılı*, İstanbul: Selenge Yayınları.
- Kozybaev, M. K. (2010). *Kazakistan Tarihi. Köne zamannan Bügünge Deyin*. Almaty: Atamura yayınları. 3. Cilt, s. 640.
- Maukhara, Y. (2011). *Siyasî ve Kültürel Açıdan Kazak Hanlığı (1456-1731)*. Konya.
- Mincan, N. (1994). *Qazaqtın Kısqaşa Tarihi: Arab alfabesinden kirilceye kopyalayan*. Muratqan Qani. Almaty: Jalın Yayınları.

- Nahide, Ş. (2008). *Kazak (Tarihi ve Araştırmaları)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Olcott, M. B. (2002). *Kazakhstan: Unfulfilled Promise*. Carnegie Endowment for International Peace, Washington D.S.
- Radloff, V.V. (1899). *Opıt Slovariya Türkskix Nareçii*. 2. Cilt, B. 1, Sankt-Peterburg, 1899, s. 364.
- Saray, M. (1990). *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775-1875)*, İstanbul.
- Saray, M. (1993). *Kazak Türkleri Tarihi "Kazakların Uyanışı"*. İstanbul: Nesil Matbaacılık ve Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş.
- Saray, M. (2014). *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu. 3. Baskı.
- Saray, M. (2017). *Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775-1875)*. 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Silahdar, M. (1947). *Silahdar Harihi- On Yedinci Asır Saray Hayatı*. Ankara: Akba Kitabevi.
- Tamır, F. (2002). *Kazak Hanlığı. Türkler*. VIII: 649-656, Ankara.
- Togan, Z. V. (1981). *Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi*. Cilt I. Batı ve Kuzey Türkistan. 2. Baskı. İstanbul.

EK 1. Kalmuk Hakimi Ayuka Han'a, cülus münasebetiyle sadakat ve bağlılıklarını bildiren mektubundan memnun kalındığı ve Kırım Hanlığı'na yakın olduklarından eskiden olduğu gibi devam etmesi umulan dostluk ilişkilerinin artarak gelişmesi temennisinin ifade edildiğine dair Sadaret'in cevabı mektubu. (Sultan III. Ahmed dönemi 1673-1736) 10 B. 1116 (9 Ekim 1704)⁵

KALMUK HÂKİMİ'NİN PADİŞAH'IN CÜLÜSUNU TEBRİKİ VE
SADÂKATINI BİLDİRDİĞİ

کتاب هایون شوکت و جلاله قیامی اولان ایوکه دن کلون غمومین ایشک رحمت
خودتد اخیروج ایت و کابناری کرابی کوه روح شوکت و جلاله قیامی اولان
حشمت و اجلاله ماه تا یان جلوت و اقبال نینک درای شهابت کوه صدق
سلطنت سلطان البرین خاقان العزیز خادم البرین الشریفین شینشا و نظر و ادناه
سنگم حضرتینک کتاب هایون شوکت و جلاله قیامی اولان و اولت و اولت و اولت
تسلیمات نکلمات جا کرانه دن صکاره شهور و زلی اصابت اقسما و مشهوره و اولت
عالم ازاری میریکه تراول خانلارن جلیل البینانک قدیم الایمانن بوقرب و جلاله
القیا و حشمت نکان اولان و اولت و اولت و اولت و اولت و اولت و اولت
اقترا لری خدیجه و تیرن تقصیرت ایتامک اوزره عهد و پیمان ایشیک طغاده
سمنور اولر کیناب خلوت مایرینک دولت و اجلال و سعادت و اقبال ایشیک و اولت
نیت خنای و سیر سلطنت عثمانی اوزره جلوس سعادت مانوساری واقع اولش بزوی
مالک محموده نیک بر کونه سی قرین صغوب اسلاف سعادت اقسما قوی اولان
پادشاهان کرم اقسما نیک بر ایزدک دوستارنه دوست و و اولت و اولت و اولت
تصیرت واقع اولما شدر الله تعالی حضرتی تحت سعادت نشان و اولت دولت
ایشان لری وجود سعود لریه مبارک ابروی و اما حشمت و اما حشمت و اما حشمت و اما حشمت
العالمین پادشاهان عالم تاها قدیمه اولان رابطه عهدی طوبوت و هم و هم و هم و هم
خلیج و شقا اولوب و غایبانه خبر حشمت و اولت ایشیک ابروی طوری قدیمه و اولت
اگرین شیکه نیکه قول سورسکر اولر کیناب عهد و حشمت و حشمت و حشمت و حشمت و حشمت
دوست اولوب سزک زمان سعادت کرده اولکدن زیاده چا لوت الدن کلون کیناب حشمت
صعود و اولت اجداد عظمکله اولدن خدیجه معلوم عالمه اولت و اولت و اولت و اولت
و بزم اعتقاد و اخلاصی کیناب حشمت و اولت اعلام ایشیک کیناب و اولت و اولت و اولت
انامی و عهد و پیمان و اولت و اولت و اولت و اولت و اولت و اولت و اولت
اولت و اولت و اولت و اولت و اولت و اولت و اولت و اولت و اولت و اولت
سوز لری مدکور قورلری دمی لسانا اقادده اولت و اولت و اولت و اولت و اولت
رطبا و تماشای و اولت و اولت و اولت و اولت و اولت و اولت و اولت و اولت
اعلامین کیناب و سهر لری خدیجه معلوم طوبوت و اولت و اولت و اولت و اولت
باقی امام دولت و حشمتی الی انراض الی ایزدان پیمان و اولت و اولت و اولت

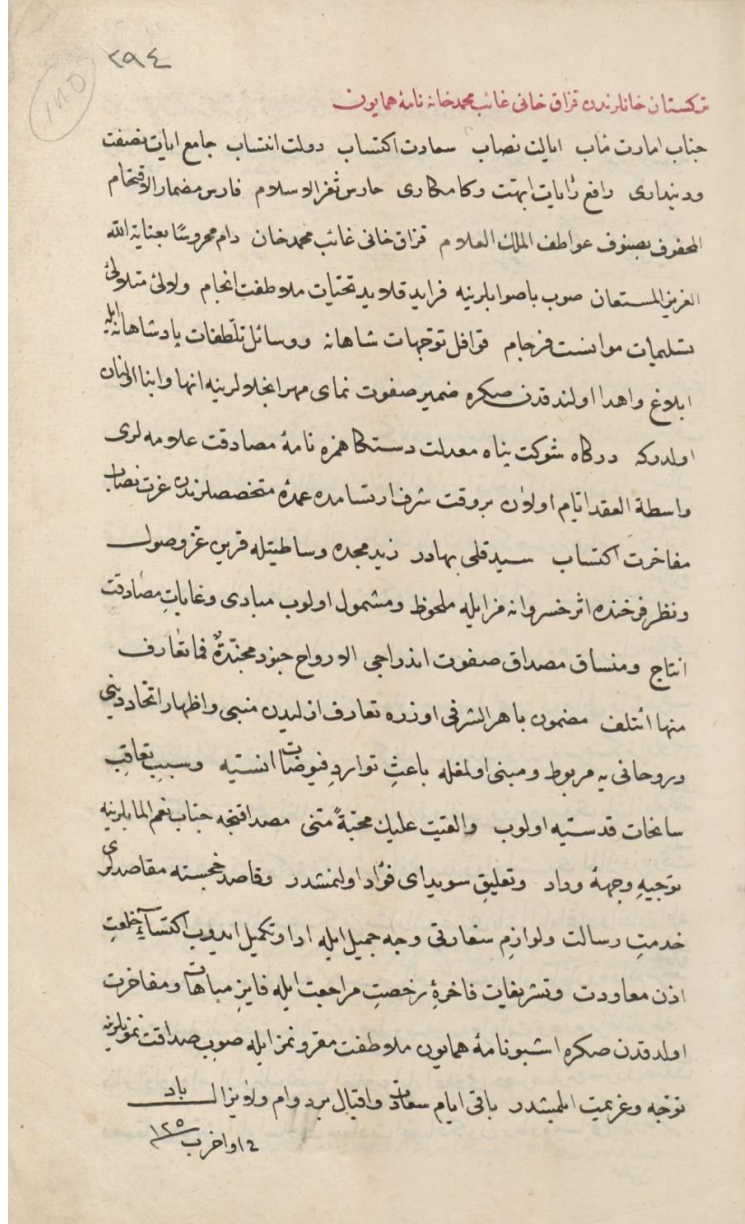
⁵ BOA. Name-i Humayun Defteri, nr. 6, s. 89-90. Bkz. Osmanlı Devleti ile Kafkasya, Türkistan ve Kırım Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri. (1687-1908 Yılları Arası) Başbakanlık. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. Yayın No: 3, Ankara – Haziran 1992. s. 4, 291

EK 2. Kazak Hanı Gaib Muhammed Han'ın, Rus ile Nogay'a saldıran Eyüğe'ye müdahale için izin talep ettiğine dair elçisi Seyyid Muhammed Kulu Bey'in takrirî⁶

١٨٤
 ترکستان خانلردن قزاق خانى اولان غايب محمد خانك مالاوردرودولنداره کلاب
 الجبسی سید محمد قلی بیگ تقریریدر
 نویسنده محقرک عجز و نیاز جهشتدن صاحب مرحمت و شفقت اولان و تى نعمتى
 صاحب دولت حضرتنه صد تقصیر ایله عربینه سی بودرکه اول نهانده که ایوکه
 بدقول و بدکردارک الجبسی سنانه سعادت کلدی و ایوکه نک عبودیتی عرض ایدوب
 کشتن ایدی الجبسی زبور مکتوب شریفی ایوکه یاریندردی اول وقتده قزاق خانى
 غايب محمد خانك واشتنک وقره قلبا نك الجبسی ایوکه یارینده ایدیلر و غايب
 محمد خانك الجبسی اول مکتوب خبرینی غايب محمد خانه ارسندردی و مابینده
 بر قاج وقت کچدی که ایوکه بی دین بد عهدک ایدوب مرویس ایله نوجا ایدوب
 ایلیه و انک نوجا بول قصدینی بزم حاجیلر مکره مشترخان طرفدن کلدیلر غايب
 محمد خانه و قوعی اوزره خبر و بر دیر اول سببیدن غايب سلطانه نیرت دینته ال
 ال و یروب ایکی دفعه ایوکه به چا بول ایدوب قنال ایدر و اسنانه سعادت مروی یاز
 سومروب نویسنده بی کوندردیلر که چونکه اول کافر بی دین اولان ایوکه کند میهدی
 اوزرینه نایب اولیوب خلاف عهد ایلدی و نویسنده پنهان اولدی که بندخی
 نانا رخا ن برادریم کی خلفه عبودیتی کوش هر شمه طا قوب جان و دلدن اغور هابونکه
 تیغ اسلامى اورام زیرا که شهین شاه عالمدر اول عالی جاهک فرمان بر دارفن
 انک دیرم و نامه شریفی تونیا ی دیده ایلریم دیو غايب محمد خان لساناً تقیم ایلدی
 و نویسنده بو عهد منته ما مور اولدم دیو تقریر ایلدی وان سنا الله تعالی بو طرفدن
 عودت ایتد و کلد و لایتنک جانینه قنقی بولدن عزیمت ایدرسن دیو کند و به
 سوال اولند قده اولدن بغداد بولیله کلبدم بینه بغداد بولی اوزرندن
 کیدرم دیو جواب ایلد

⁶ BOA, Nâme-i Hümayun Defteri, 6. 184.

EK 3. Kazak Hanı Gaib Muhammed Han'ın elçisi Seyyid Kulu Bahadır Han'ın getirdiği hediyelerin kabul edildiği ve gereği gibi ağırlandıktan sonra dönüşüne izin verildiğine dair name-i hümayun⁷

⁷ BOA, Name-I Hümayün Defteri, 6/185.

EK 4. Kazak Hanı Gaib Muhammed Han tarafından padişaha hediye edilen kumaş ve atların listesi⁸

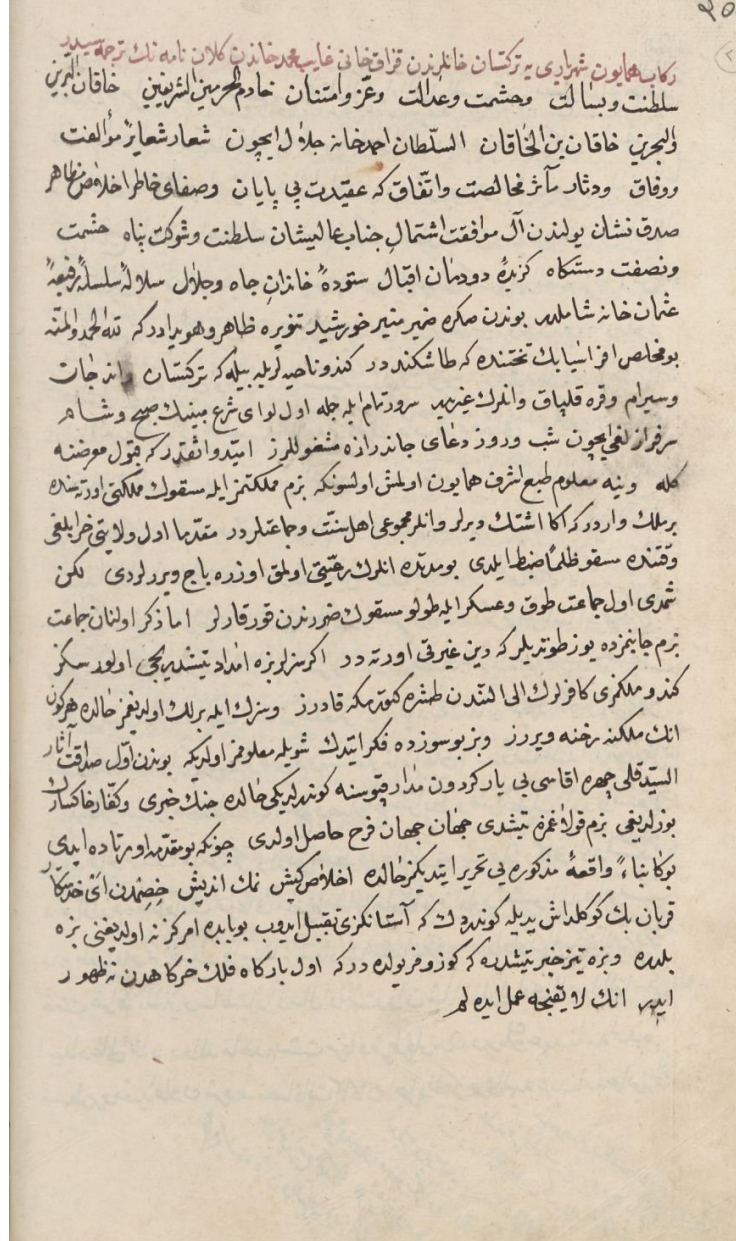
⁸ BOA, Nâme-i Hümâyün Defteri, 6/186

EK 5. Rikâb-ı hümâyun –u şehri-yâriye Türkistan hânlarından Kazak hânı Gaib Mehmed hândan gelen nâmenin tercümesidir⁹

Saltanat ve besâlet ve haşmet ve adâlet ve izz ü imtinan hâdim'ül-harameyn'üş-şerifeyn hakân'ül-berrin ve 'l-bahrîn hakân'ül-hakân 'üs-sultan Ahmed hâna celâl için şîâr-ı şeâyir-i ülfet ve vifâk ve disâr ve me'ser-i mahâlasat ve ittifak ki akidet bipayan ve safa-yı hatır –ı ihlas mezâhir-i sıdk –ı nişan yolundan âl-i muvafakat iştimal cenâb-ı âli-şân saltanat ve şevket penah haşmet ve nısfet destgah güzide-i düdmân-ı ikbal sûtude-i handan câh u celal sülale-i silsile-i refi'a-i Osman hana şâmildir. Bundan sonra zamir-i münir hurşid tenvire zahir ve hüveydadır ki lillahilhamd ve'l-minne bu muhlis efra-siyab tahtında ki taşkenttir kendü nahiyeleriyle bile ki türkistan ve vandican ve seyram ve kara kalpak ve anların gayrıdır server-i tam ile celle ol liva-yı şer' –i mübinin subh ve şam ser-firazlığı için şeb ü ruz duâ-yı candiraze meşgulleriz ümid ve vâsikdir ki kabul –ü muarrazına gele ve yine ma'lum-u tab '–i eşref-i hümâyun olmuş olsun ki bizim memleketimiz ile moskovun memleketi ortasında bir mülk vardır ki ana eştek derler ve anlar mecmu' ehl-i sünnet ve cemâatlerdir mukaddema ol vilâyeti horaylığı vaktinde moskov zulmen zabt eyledi bu müddetde anların raiyyeti olmak üzere bâc verirlerdi lakin şimdi ol cemâat tavk ve asker ile dolu moskov zararından korkarlar amma zikr olunan cemâat bizim canımızda yüz tuttulat ki din gayreti ortadır eğer sizler bize imdad tetişdirici olursanız kendü mülkümüzü kâfirlerin eli altından dışarı getürmeğe kadiriz ve sizin ile birlik olduğumuz halde her gün anın mülküne rahne veririz ve biz bu sözde fikr ettik şöyle ma'lumuz oldu ki bundna evvel sadakât –asâr es-seyyid kaliçehri ikâsıyı yar-gerdun medâr kapusuna gönderildiği halde cenk haberi ve küffâr-ı hâksârın bozulduğu bizim kulağımıza yetişdi cihân cihân ferah hâsil oldu çünkü bu mukaddeme ortada idi buna binaen vakı'an mezkûreyi tahrir ettiğimiz halde ihlâs-giş nemek-endiş hasımdan ey hizmetkar kurbân beğ gönüldaş yediyle gönderdik ki asitanınızı takbil edüb bu bâbda emriniz ne olduğunu bize bildire ve bize tiz haber yetişdire ki gözümüz yoldadır ki ol bârgâh-ı felek hargâhdan ne zuhûr eder anın lâyıkınca amel idelim.

⁹ BOA, Nâme-i Hümâyun Defteri, nr. 6, s. 351.

EK 5. Rikâb-ı hümâyün –u şehr-i yâriye Türkistan hânlarından Kazak hânı Gaib Mehmed hândan gelen nâmenin tercümesidir ¹⁰

¹⁰ BOA, Nâme-i Hümâyün Defteri, nr. 6, s. 351.

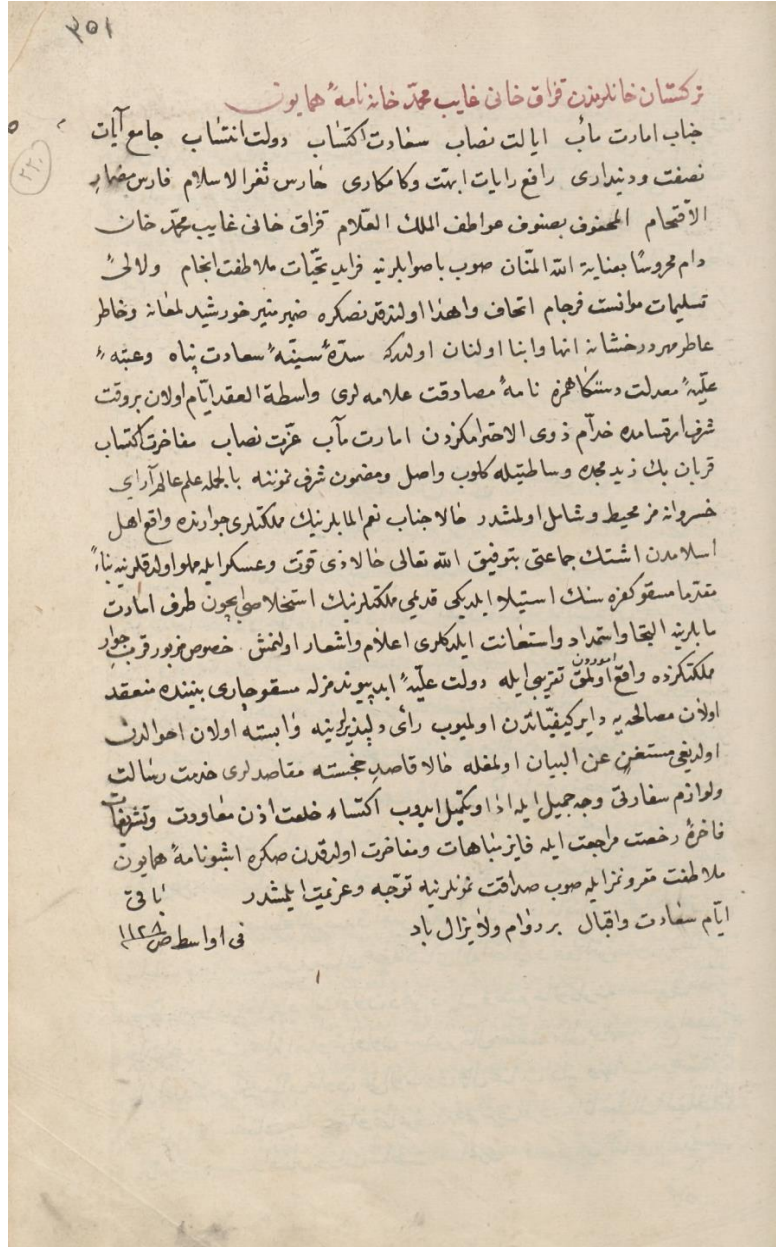
EK 6. Türkistan hânlarından Kazak hânı Gaib Mehmed Hâna nâme-i hümâyun¹¹

Cenâb-ı imâret-meâb eyalet-i nisâb saâdet iktisab devlet-i intisab câmi' ayât nısfet ve dindarı râfi' reâyâtübbühet ve kâmkârı hâris segar'ül-islâm fâris-i mazâr'ül-ikhâm'ül-memfûf bi-zınûf-ı avâtif'ül-melik'ül-allâm kazak hânı Gaib Mehmed hân dâme mahrusen bi-inâyetillahi'Îl-mennân savb-ı bâ-savablarına ferâyid tahiyyat melâtifet encâm ve lâli-i teslimat muvâneset fercâm ithaf ve ihdâ olunduktan sonra zamir-i münir hurşid –i lem'ane ve hâtır –ı âtır-i mihrdir rahşane inhâ ve ibnâ olunan oldur ki sütte-i seniyye-i saadet-penâh ve atabe-i aliyye-i ma'delet destgâhımıza nâme-i musâdikat allâmeleri vasıtât'ül-akd-i eyyâm olan bir vakit şeref irtisamda huddâm-ı zevi'l-ihtirâmınızdan emâret meâb izzet-i nisab mefâhiret iktisab kurbân beğ zîde mecduhu vesâtetiyile gelüb vâsıl ve mazmun-u şeref numûnuna bi'l-cümle ilm-i âlem-arâ-yı husrevanemiz muhit ve şâmil olmuşdur hâlâ cenâb-ı ni'am'ül-meâblarının memleketleri civârında vâki' ehl-i islâmdan eştek cemâati bi-tevfikillâhi teâlâ hâla zî-kuvvet ve askerile memkû olduklarına binâen mukaddema moskov keferesinin istilâ eylediği kadîmi memleketlerinin istihlâsı için taraf-ı emâret meâblarına ilticâ ve istimdâd ve isti'ânet eyledikleri i'lâm ve iş'âr olunmuş husus-ı mezbûr kurb-i civâr memleketinizde vâki' umûrdan olmak takribi ile devlet-i aliyye-i ebed peyvendimizle moskov çârı beyinde mun'akid olan musalahâya dâir keyfiyyâtdan olmayub re'y-i dîl-pezirlerine vâbeste olan ahvâlden olduğu mütağnin an'il-beyân olmağla hâlâ kâsıd-ı hâceste makâsıdları hizmet –i risâlet ve levâzım sefareti vech-i cemil ile edâ ve tekmil edüb iktisâ-ı hil'at izn-i muâvedet ve teşrifât –ı fâhire-i ruhsat muracaat ile fâyiz mübâhât ve müfâheret oldukdan sonra işbu nâme-i hümâyun eyyâm-ı saâdet ve ikbâl ber-devâm ve lâ –yezâl bâd

Bâki

Fi evâsıt-ı safer sene 1128

¹¹ BOA, Nâme-i Hümâyun Defteri, nr. 6, s. 352.

EK 6. Türkistan hânlarından Kazak hânı Gaib Mehmed Hâna nâme-i hümâyun¹²¹² BOA, Nâme-i Hümâyun Defteri, nr. 6, s. 352.